

Fotima AXRAROVA,
O'zbekiston Milliy universiteti
Fransuz filologiyasi kafedrasida dotsenti(PhD):
Email: fatiman.b83@mail.ru
Tel: +998903581377

O'zMU professori A.E.Mamatov taqrizi asosida

ZAMONAVIY TILLARNI O'QITISHDA METODIK TEXNOLOGIYALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Аннотация

Xorijiy tillarni o'qitishda ma'lum bir texnik va pragmatik qoidalarga qaratilgan. Bunday texnologiyalardan foydalanish masalalari bilan pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari shug'ullanadi. Pedagogik texnologiyalarni darslarda zamonaviy yangicha usullarda olib borish bugungi kunning talablaridan biridir. Pedagogik texnologiya asosan, XX asrning 30 yillarida ta'lim tarbiya mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va uslublar yig'indisidan iborat.

Kalit so'z: chet til, pedagogik texnologiya, uslub, pedagogik master, pedagogik texnika, o'qitish metodlari.

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация

Как оказалось, обучение иностранному языку сосредоточено на определенных технических и прагматических правилах. Специфические характеристики педагогических технологий касаются вопросов использования таких технологий. Проведение педагогической технологии на занятиях современными новыми способами является одним из требований сегодняшнего дня. Педагогическая технология в основном состоит из комплекса методов и приемов, помогающих четко и эффективно организовать учебно-воспитательную деятельность в 30-х годах 20 века.

Ключевые слова: иностранный язык, педагогическая технология, метод, педагогический мастер, педагогическая техника, методика обучений.

DISTINCTIVE FEATURES OF METHODOLOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING MODERN LANGUAGES

Annotation

As it turns out, foreign language teaching focuses on certain technical and pragmatic rules. The specific characteristics of pedagogical technologies relate to the use of such technologies. Conducting Pedagogic technology in the classroom in modern new ways is one of the requirements of today. Pedagogic technology mainly consists of a set of methods and techniques that help to clearly and effectively organize educational activities in the 30s of the 20th century.

Key words: foreign language, pedagogical technology, method, pedagogical master, pedagogical technique, teaching methods.

Zamonaviy ta'lim standartlari asosida axborot olami tasavvur qilib bo'lmas darajada ongu shuurimizni egallab borayotgan sharoitda xalqlarning madaniy integratsiyasi shiddat bilan o'sayotganligiga tabiiy jarayon deb qarash, noto'g'ri bo'lmaydi. Chet tillarni chuqur o'rgangan, dunyo xalqlari bilan erkin muomala qila oladigan, o'z yurti, xalqi, davlati manfaatlarini yuksak bilim va iqtidor bilan himoya qilishga qodir mutaxassislargina bunday ulkan global muammolarni yechishga qodirdirlar [1]. Zero, "bugun jahon hamjamiyatidan o'ziga munosib o'rin egallayotgan, intilayotgan mamlakatimiz uchun chet ellik sherkatlarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir" [2].

Zamonaviy tilni o'qitishda Pedagogik texnologiyalarni darslarda zamonaviy yangicha usullarda olib borish bugungi kunning talablaridan biridir. Pedagogik texnologiya asosan, XX asrning 30 yillarida ta'lim tarbiya mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi metodlar yig'indisi bo'lgan. Bu esa "pedagogik texnika", uni amalga oshiruvchi "pedagogik master" (pedagogik mahorat ma'nosida) nomini olib, o'sha davrda ta'limning eng samarali tadbiri hisoblangan. Har qanday fanni o'quvchiga yetkazib berishda usullar muhim rol o'ynaydi. J.G'.Yo'ldoshev va S.A.Usmonovlarning fikricha, *harakatlarini amalga oshirish tizimi usul deb tanlangan, ma'lum yo'ldan foydalangan holda oldindan ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun qo'llanadigan harakat usullariga aytiladi* [3].

Bundan ko'rinib turibdiki, zamonaviy tilni o'qitishda pedagogik texnologiyadan foydalanganda dars soati davomida yangi pedagogik texnologiyalar (texnik vositalar) asosida ish olib borish asosiy vazifadir.

Lekin, o'qitishning texnik vositalarini rus olimlari TSO (Texnicheskiye sredstva obucheniya) deb atashgan. TSO – o'qitish usuli, pedagog va talabalar tomonidan o'quv jarayonida foydalaniladigan turli xil obyektlardir. Y.K.Babanskiy fikricha, "... faoliyat maqsadiga erishishga yordam beradigan barcha narsalar, ya'ni uslublar, shakllar va maxsus o'quv qo'llanmalar to'plami, texnik o'quv qo'llanmalar dars yoki darsning maqsadlariga qarab belgilanadi" [4], deb ta'rif bergan.

T.N.Ajgibkova ta'limotida TSO - texnik qo'llanmalari o'quv jarayonini optimallashtirish maqsadida uni taqdim etish va qayta ishlash uchun ishlatiladigan didaktik qo'llab-quvvatlanadigan texnik vositalar to'plami. TSO nomidan ko'rinib turibdiki, bu o'quv materiallarini, ya'ni turli xil ma'lumotlarni yetkazib beruvchi. Ular bizning ta'lim jarayonimizda keng qo'llanilib kelinayapti.

Xalq pedagogikasi xalqning o'zi yashab turgan zaminda asta-sekin yuzaga kelgan maqol, ibora, matal, ertak, qo'shiq kabi xalq ijodiy yodgorliklarida o'z ifodasini topgan. O'zbek faylasuflari jahon fani va madaniyati xazinasiga katta hissa qo'shishga muvaffaq bo'lganlar. Masalan: Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Zamaxshariy, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Al Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mashhur olimlar o'z ilmiy va badiiy asarlarida ta'lim tarbiya usullari haqida ko'plab ilg'or g'oyalarni ilgari surganlar.

Har qanday fan *fan* sifatida o'zining ilmiy tadqiqot usullariga ega va bu usullar orqali o'z mazmunini boyitib, yangilab boradi. Pedagogika fani ham mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa hamda jarayonlarni uning maqsad va vazifalariga muvofiq keladigan usullari, kabi izohlaydi.

Ilmiy tadqiqot metodlari qonuniyatlarini aloqalarning bog'liqliklarini aniqlash va ilmiy nazariyalar yaratish maqsadida ilmiy axborot olish usuli sanaladi. "Metod" so'zi grekchadan olingan bo'lib, yo'l, usul ma'nosini bildiradi. Bizning fikrimizcha, metodik adabiyotlarda "o'qitish metodlari", "ta'lim metodlari" deb yuritiladigan bu tushunchani "o'rgatish metodlari" deb atash asosli. Chunki har qanday soha mutaxassisi bo'lish uchun, avvalo, *UQISH* (tushunib o'rganish) orqali o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lishi mumkin [4].

CH.K.Friz va R.Lado fikrlariga ko'ra, chet til amaliy va ta'limiy maqsadda o'rganiladi [5].

Professor I.V.Raxmanov ta'rificha, "Metod – maqsad sari yo'naltirilgan sistema bo'lib, bu tushunchalar bir-birlari bilan shartli bog'langan usullardir" [6].

I.V.Raxmanovning ta'rifiga qo'shilgan holda, chet til o'qitish usullarni o'quvchiga bor mahorati bilan yetkazib bera oladigan mutaxassisni tushunamiz.

Olimlarning fikriga ko'ra chet tilni o'rgatishning rivojlanish bosqichlarida turli metodlar, jumladan, quyidagi o'rgatish metodlari ko'proq qo'llanilgan.

1. Grammatik tarjima metodi.

Agar chet til o'qitish tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, eng avval, grammatik-tarjima metodi shakllanganligiga guvoh bo'lamiz. U ikki ko'rinishda bo'lgan: leksik tarjima va tekstual (matn) tarjima. Zamonaviy malakali mutaxassisdan chuqur bilim kasbiy mahorat bilan birga kompyuter savodxonligi va albatta chet tillardan birini bilish talab etiladi, chunki u o'z mehnat faoliyatida xorijiy manbalarda chop etilgan o'z kasbiga oid materiallarni o'qib, tarjima qila olishi, uni amaliyotga tadbiiq qila bilishi, xorijlik hamkasbi bilan ishga doir fikr almasha bilishi kerak. Buning uchun zamonaviy mutaxassis ma'lum darajadagi so'z boyligiga ega bo'lishi lozim, shundagina u xorijiy tildagi matnni o'z ona tiliga tarjima qila olishi va fikrini xorijiy tilda ifodalay bilishi mumkin, shuning uchun ham tarjima chet tili o'qitish metodikasida muhim o'rin egallab kelgan.

2. Leksik tarjima metodi.

Leksik tarjima metodida asosiy e'tibor leksik birliklar (so'zlar) va bir-biri bilan mantiqiy bog'liq bo'lishi shart bo'lmagan gaplarni tarjima qilishga qaratiladi. Bu ko'proq so'zlarni gaplarda ishlata bilish ko'nikmalarini shakllantirishda mashq qilish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bu metodni til ko'nikmalari integratsiyasi kabi fanlarda qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

3. Uest metodi.

M.Uestning metodi quyidagi tamoyillarga asoslangan: 1. O'quvchi ikki tilni bilishi uchun ingliz tilini o'qishdan boshlab o'rganishi kerak. 2. Chet tilni o'rgatishning eng oson usuli o'qishdir. 3. O'quvchi o'qish orqali chet tilini o'rganayotganda tezda muvaffaqiyatga erishadi. 4. O'quvchi o'qish orqali chet tilni o'rganayotganda o'qituvchining tajribasi, mahorati muhim emas. 5. O'quvchi inglizcha o'qish malakasini egallay olsa, boshqa malaka ko'nikmalarini mustaqil o'rganib keta oladi. M.Uest so'z ma'nosini ochishda ona tilini, tarjimani qo'llashga qarshi emas edi. O'z metodi asosida qo'llanma va darsliklar yaratdi, ularni amalda qo'llab ko'rsatdi. Bugungi kunda, uni tarjima nazariyasi va amaliyoti fanlarida qo'llash mumkin.

4. Audio-lingval metodi.

To'g'ri metodning zamonaviy ko'rinishidan biri. Bu metod lotin va olmon so'zlaridan o'zlashgan (audire – hören – tinglamoq, lingua – zunge, rede, sprache – til). Olmon tiliga tinglash, gapirish, deb tarjima qilinadi. Bu metod filologiyada ham, nofilologik yo'nalishlarda ham qo'llanilib kelinmoqda. Zamonaviy ta'lim standartlari asosida audio-lingval metod bilan dars olib borish talabada fanga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.

5. Audio-vizual metodi.

Bir vaqtning o'zida ham eshitib, ham ko'rib idrok qilish. Bunda tinglovchi uni qanday eshitish va qay holatda tinglashiga bog'liq. Asosan, chet tillarni o'rganishda ko'proq qo'llanadi. 3-4 kurs talabalari sinxron tarjima fanlarida qo'llasa samarali natijalarga erishadi.

6. Ongli qiyoslash metodi.

Chet tilni ona tiliga suyangan xolda nutq faoliyati turlarini qo'llash. Fikrlashning bu turi Edvard de-Bono tomonidan ishlab chiqilgan. Odatda, biz amaliy masalani yechish yo'lida qiyinchiliklarga ro'baro' bo'lamiz. "Olti qalpoqcha" usuli bunday qiyinchiliklarni yengish jarayonini olti bosqichda amalga oshirishning oddiy yo'lini taklif etadi. Har bir bosqich o'zining rangli qalpoqchasiga ega. YA'ni, biz hamma narsa haqida birdaniga emas, balki navbatma-navbat fikr yuritimiz, natijada muammoning to'laqonli yechimiga erishamiz. Og'zaki nutq ko'nikmalari fanida talabani erkin fikrlashida o'ziga bo'lgan ishonchni kuchaytirishda samarali metod.

7. Kommunikativ metodi.

O'qituvchining talabalar va jamoa bilan pedagogik maqsadga qaratilgan munosabatni o'rnatish olish ko'nikmasi.

8. Problemani (muammoli) o'qitish metodi.

Intellektual faoliyat bilan bog'liq masalalarni hal qilish jarayonida yuzaga keladigan vaziyat. Siyosatshunoslik, yurisprudensiya, jinoiy javobgarlik kabi fanlarda talabalarning bir-biri bilan diskussiyaga kirishishida bu metod yaxshi samara beradi.

9. Intensiv metodi.

Mashqlar javobi qanchalik intensiv ravishda bo'lsa, u shunchalik tez o'zlashtiradi.

M.Uest metodi (Michael West) og'zaki nutq va o'qishni o'rganish hamda o'quv lug'atlarini tuzishda ilmiy xizmati katta.

Fikrimizcha, bu metodlarning vujudga kelishida, shubhasiz, pedagogika, psixologiya, shaxs psixologiyasi, lingvistika, psixolingvistika fanlarining rivojlanishi va ta'siri katta bo'ldi. Chet tilni o'rgatish metodlari haqidagi turli-tumanlik metodist olimlar orasida hamon yagona fikr yo'qligidan dalolat beradi. Masalan, I.V.Raxmanov va M.V.Lyaxovitskiylarning fikricha, chet tilni uchta umumiy metod orqali o'rgatish mumkinligini tadqiqotlarimiz davomida o'rganib chiqdik:

1. Namoyish qilish (demonstratsiya) metodi;

2. Tushuntirish metodi;

3. Mashq ishlatish yoki amaliy ishlarni tashkil qilish metodi.

Akademik olim R.K.Minayar-Beloruhev mazkur uch metodni boshqacha atamalar orqali nomlashni ma'qul ko'rgan [9]:

1. Tushuntirish metodi;
2. Ko'rsatish metodi;
3. Mustahkamlash metodi.

I.L.Bim esa, o'rgatish metodlarini quyidagicha to'rt usulda tasniflaydi:

1. Ko'rsatish;
2. Tushuntirish;
3. Mashq bajartirish;
4. Malakalarni amalda qo'llash.

Bu mashhur uch metodist olimlar R.K.Minayar-Beloruhev, I.V.Rahmanov va M.V.Lyaxovitskiylarning usullari ma'no jixatidan bir-biridan farq qilmaydi.

B.I.Passov, I.M.Mahmudovlar asarlarida metodlarning soni ko'paytiriladi:

1. Tushuntirish metodi (retseptiv metod yoki ko'rgazmali tushuntirish metodi);
2. Reprodukativ metod;
3. Muammoli (problemali) o'qitish metodi;
4. Evristik suhbat metodi;
5. Ilmiy izlanish yoki ilmiy tadqiqot o'tkazish orqali o'rgatish metodi.

Bunday turli-tuman tasniflanishda o'rgatish metodlari, usullari, tamoyillari o'zaro aralashtirilib yuborilganday. Shu sabab yuqorida keltirilgan barcha metodlarni o'zida mujassamlashtiruvchi R.K.Minayar-Beloruhevniig tasnifini tadqiqotimiz davomida ma'qul, deb topdik.

Taxlilarimiz davomida R.K.Minayar-Beloruhev nazariyasiga qo'shilgan holda, umumiy xulosaga kelib, uning tasnifidagi o'rgatish metodlarining umumiy xususiyatlari haqida to'xtalamiz.

Demak, dars jarayonining samaradorligi pedagogni o'quv faoliyatini tashkil qilishi va boshqarishga yo'naltirgan faoliyati qay darajada yaxshi rejalashtirilganiga, bu reja qanday amalga oshirilganligiga bog'liq, degan fikrga keldik. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish usullarining nazariy shakllanishi tarixiy muddat oralig'ida o'rganilayotgan muammo doirasida tahlil qilishda kechadi, deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Sirojiddinov SH. Chet tillarini o'qitishda lingvodidaktika. "O'zbekistonda xorijiy tillar" Iltiy-metodik elektron jurnal. №1 /2014.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent 1998.
3. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. «Fan va texnologiya» T.: 2008.
4. Astvatsaturov G. O. Dizayn multimediyano uroka. – Uchitel. Volgograd. 2010.
5. Ajgibkova T.N. Texnologiya primeneniya audiovizualnix sredstv obucheniya v vuzax // Innovatsii v obrazovanii. - 2004. - № 2. - 111-123 s.
6. Pedagogika. (A.Q.Munavvarovning umumiy tahriri ostida) O'qituvchi, Toshkent, 1996. – 9 b.
7. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. "O'qituvchi" Toshkent 1996.
8. Raxmanov I.V. Ocherk po istorii metodov prepodavaniya novix inostrannix yazikov. Avtoref.dokt.diss.: - M.: 1949 osnovniye napravleniya v metodike prepodavaniya inostrannix yazikov v XIX-XX vv.
9. Chet til o'qitish metodikasi ishchi o'quv dasturi. Qarshi davlat universiteti. 2006.